

vijenac@matica.hr | www.matica.hr/vijenac

Godište XXX, broj 738, 16. lipnja 2022.

vijenac

Cijena 10,00 kn;
CHF 4,00; USD 4,00;
CAD 5,00; AUD 5,00;
SEK 25,00; EUR 2,50;
KM 2,50
ISSN 1330-2787

180th
1842-2022

Književni list za umjetnost, kulturu i znanost

Matičin poziv na hrvatsku slogu

Damir Sokić: Umjetnost se raspada od uštrcanih steroida

Mirna Rudan Lisak: Spengler iznova osvaja povijest

DHK: Nismo svjesni veličine naših književnika u svijetu

Michael Fehr: Hodam prema znanju i čekam susret

SPENGLEROVA PROPAST ZAPADA STOLJETNA JE VIZIJA FAUSTOVSKJE KULTURE KOJA FASCINIRA I DANAS

Oswald Spengler uvijek iznova

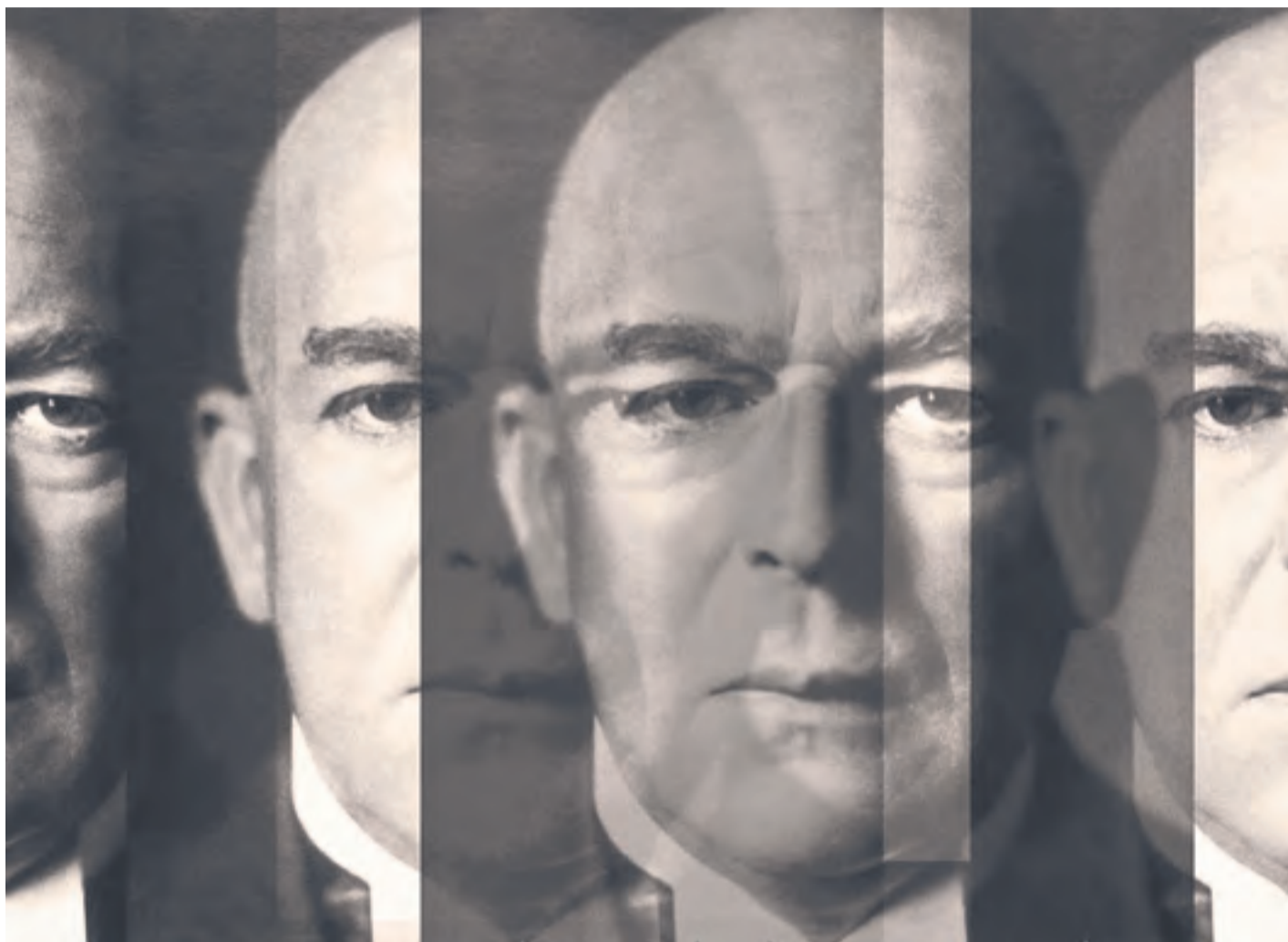
Knjiga *Propast Zapada: obrisi jedne morfologije svjetske povijesti* njemačkog filozofa, povjesničara kultura i političkog mislioca Oswalda Spenglera (1880–1936) na ispitu vremena pokazala se poput dobra vina: što je starija, to je bolja. Premda je prošlo stotinu godina od njezina objavljivanja, Spengler nimalo ne gubi na snazi – možda zato što interpretacije povijesnih tokova i aktualnih svjetskih zbivanja nije ograničio, već smiono otvorio dalekoj budućnosti

PIŠE **MIRNA RUDAN LISAK**

Postoje autori koji oslikavaju svijet, i oni koji stvaraju viziju svijeta. Oswald Arnold Gottfried Spengler (Blankenburg, 29. svibnja 1880–München, 8. svibnja 1936), njemački filozof, povjesničar kultura i politički mislilac, član Njemačke akademije (danas: Goethe institut), postigao je oboje. Dapače, ako je publicistika odraz aktualnih zbivanja, a književnost univerzalna vrijednost trajno implementirana u dugu spiralu vremena, Spengler se može smatrati i publicistom i književnikom istodobno, jer njegova monumentalna knjiga *Propast Zapada: obrisi jedne morfologije svjetske povijesti*, osim što je izravni produkt povijesnog trenutka, na ispitu vremena pokazala se poput dobra vina: što je starija, to je bolja. Premda je prošlo stotinu godina od njezina objavljivanja (prvi svezak otisnut je 1918, drugi 1923), Spengler nimalo ne gubi na snazi – možda zato što interpretacije povijesnih tokova i aktualnih svjetskih zbivanja nije ograničio, već smiono otvorio dalekoj budućnosti. Na tom je putu inovativnom teorijom cikličkog razvoja kultura umrežio brojne povijesne pravce, a neobično dinamične hipoteze ravnopravno je temeljio na matematici, znanosti i umjetnosti. Golemo znanje vinulo ga je tako visoko da je imao pregled nad cijelim svijetom, stoga u svojoj knjizi on piše da se u određenim razdobljima na različitim točkama Zemlje uzdižu jedinstvene i neponovljive kulture koje cvjetaju razvijajući sve svoje izražajne mogućnosti, da bi naposljetku odumrle i prešle u stanje ukočenosti.

Civilizacija na kraju cikličkog razvoja kultura

Propast Zapada imala je trenutani i snažan odjek – po završetku Prvog svjetskog rata u poraženoj, poniženoj i osiromašenoj Njemačkoj naišla je na odobravanje te je do 1926. prodana u sto tisuća primjeraka. No Spenglerove ideje smjesta su okarakterizirane kao pesimistične zbog odbacivanja tadašnje slike *linearne* povijesti, iskazane u vječno uzlaznom kretanju od staroga, preko srednjega, sve do novog vijeka. Sasvim suprotno, kulture su za Spenglera poput organizama koji izražavaju pripadnost Goet-

Illustracija s plakata konferencije *Resonanzen: Oswald Spengler und die Postmoderne*, održane 2016. na Sveučilištu Leuphana u Lüneburgu, Njemačka

heovoj živoj prirodi, a ne Newtonovoj mrtvoj, stoga će svaka bez iznimke u začetku imati karakter mladosti, na vrhuncu karakter zrelosti, a u trenutku iscrpljivanja svih svojih snaga i mogućnosti karakter starosti. Riječ je o točno određenu životnom ciklusu koji neopozivo stremi završetku, a tada – u trenutku dosezanja točke samouništenja – kultura se pretvara u civilizaciju koja je sušta suprotnost njezinoj plodnosti, što može trajati stoljećima. Drugim riječima, kao što svaki Mozart ima svoga Salijerija, svaka kultura ima svoju civilizaciju, čije je ugašeno stvaralaštvo po Spengleru osuđeno na ekspanziju bez stvarne unutarnje snage nužne za istinsku kreaciju.

Tročetvrtinski takt multipolarnog svijeta

Spengler je ukupno razlikovao osam visokih kultura: babilonsku, egipatsku, kinesku, indijsku, meksičku, klasičnu (antičku), arapsku (islamsku, odnosno magijsku) i zapadnu ili europsko-američku, od kojih je posljednju zbog neukrotive čežnje za beskonačnosti – i prostorne i vremenske istodobno – još prozvao *faustovskom* kulturom. Zakoračiti u njegov dinamičan komparativni konstrukt zahtjevno je, jer iz odabrana metodičkog instrumentarija formirao je eksperimentalni stil koji je svjetlosnim godinama udaljen od lako razumljiva klasičnog izraza, a takvo modernističko tumačenje čovjeka i svijeta od čitatelja zahtijeva osviještenost gotovo na razini autorove vizije. Ovdje nije riječ o elegantnom valceru na tragu slavnoga nebeskog kotača iz *2001: Odiseje u svemiru*, već se iz svakoga napisanog retka probija kompleksan multipolarni sustav analogan planetarnom modelu atoma, ne bi li se čitatelj u vrtoglavom jedinstvu mikro- i makrokozmosa istodobno zatekao na mnogima kružnim putanjama različitih kultura i njihovih civilizacija. Nepogrešiv je to osjećaj svijeta mislioca koji se uz studij matematike i prirodnih znanosti također obrazovao u području povijesti, filozofije i umjetnosti, i upravo zato njegovu interpretaciju povije-

sti nije moguće čitati kronološki. Analogne pojave u pojedinim kulturama za Spenglera su „istodobne“ u strogom smislu, tj. svaka „raznodobnost istovjetnosti“ uvijek nastupa u točno određenu trenutku unutar precizno odmjerene razvojne forme kultura, zbog čega su metafora i usporedba nezamjenjivo sredstvo njegova analogijskog mišljenja, pored kojih sve akademske figure, što ih nabraja retorika, postaju nevažne. Tako, na primjer, „istodobnost“ postoji „između Napoleona i Aleksandra Velikog, između križarskih pohoda i trojanskog rata, između Homera i Pjesme o Nibelunzima, između gradnje egipatskih piramida, dorskkih hramova i gotičkih katedrala.“ (Thurnher, R. *Oswald Spengler*, u: *Propast Zapada*, Demetra, Zagreb, 1998.)

Književni pristup filozofskoj raspravi

Tadašnjoj akademskoj zajednici takav je pristup filozofskoj raspravi bio bez presedana, no Spenglerova je posebnost proizišla iz iznimna spisateljskog dara koji ga je tjerao da poput francuskih nadrealista spomenutom pojmu analogije dodijeli tako visoko metodičko značenje. A tada „riječ KAO, izgovorena ili prešućena, postaje najzanosnijom od svih riječi kako bi se preko nje odmjerila moć ljudske imaginacije i odigrala najviša sudbina duha.“ (Machiedo, V. *Francuski nadrealizam – knjiga I*, Konzor, Zagreb, 2002.) Upravo je iz takve analogijske sheme, kao i iz spomenute „istodobnosti“, nastala Spenglerova vizija prostorno-vremenskog kontinuuma, koja je čak i njemu razotkrila aktualni duh vremena, čiju je umiruću umjetnost Wagner poput Turnera već rasplinuo u beskraj onemogućivši Spengleru da se i sam ostvari u klasičnoj umjetnosti. Naime, on je shvatio da u kulturi koja se upravo pretvorila u civilizaciju uz moderniste poput Joycea (*Uliks* ove godine slavi stotu obljetnicu) nema više mjesta za „lijepu književnost“, što u predgovoru *Propasti Zapada* Reiner Thurnher razjašnjava: „Izraz životnog osjećaja njegova vremena nije bila

umjetnost, to nije bila književnost, nego samo još radikalno skeptička filozofija koja je trebala opisati upravo to stanje povijesti. Da je proizvede, da je uobličiti, da je dovrši – to je bila njegova zadaća.“ Unatoč tomu, ili možda baš zato, vrtložni prostor Spenglerove knjige zapanjuje superiornom sintezom čak četrnaest grana čovjekove djelatnosti na najvišem literarnom nivou.

Prva Spenglerova nagrada Houellebecqu

Od književnika nije lako istaknuti tek jednoga Spenglerova baštinika. Po spisateljskoj metodi, u kojoj se ciklički kretao kroz povijest repetitivno nadograđujući temeljnu misao, možda mu je najbliži Thomas Bernhard, poznat po vrtlogu riječi, radnje i emocija kako bi i on svakim novim korakom prošao istim, ali spiralno širim putem, uvijek iznova odabranoj temi podarujući sveobuhvatniju misao. „Širenje je to područja borbe“, možda bi se našalio Michel Houellebecq, koji je, kao veliki pripovjedač besmisla u životu pojedinca osuđena na egzistenciju u suvremenom jednako ispraznu

Da je živ, Spengler bi danas sigurno postavio pitanje je li ukrajinski rat doista isključivo Putinov – osobito s obzirom na vlastitu tvrdnju da ne kreira umjetnik epohu, već epoha umjetnika, dakle i političara, tražeći, ovisno o stupnju unutarnjeg razvitka, točno određenog predsjednika, vladara, cara

(nastavak na 17. stranici)

osvaja povijest

(nastavak sa 16. stranice)

(zapadnom) svijetu, 2018. očekivano prvi odnio tek utemeljenu Spenglerovu nagradu. Bio je to vrhunac konferencije naslovljene *100 godina nakon objavljivanja „Propasti Zapada“: Spengler u doba globalizacije*, organizirane u njemačkom Eifelu kako bi se obilježila i proslavila jubilarna obljetnica Spenglerova remek-djela. Osim toga, Karl Ove Knausgård kao nitko je do krajnosti razvio Spenglerovu viziju da će se – nakon što sve teme budu višestruko iscrpljene, pa čak i reciklirane – autobiografija civiliziranom piscu nametnuti kao posljednje utočište kreacije: potvrđuju to i drugi autori koji su se zbog svakodnevice odrekli fikcije, stoga se samo od sebe nameće pitanje svjedočimo li upravo smrti književnosti. Upravo u tom i takvu vremenu, koje danas obiluje interpretacijama interpretacija, reprodukcijama reprodukcija i tumačenjima tumačenja, Spengler je nakon nepravredna zaborava ponovno aktualiziran, zahvaljujući čemu se u svjetskom tisku i akademskoj zajednici sve češće mogu pročitati naslovi kao što su *Propast Zapada? Preispitivanje Spenglera, Neočekivani povratak Oswalda Spenglera, Spengler danas...* U Hrvatskoj su, pak, 2019. i 2020. objavljeni novi prijevodi Spenglerovih knjiga pa se uz *Propast Zapada I i II*

tung, obrušio se na Spenglerovu ideju da je zapadna kultura postala stvar prošlosti ustupivši svjetsku pozornicu civilizaciji, u kojoj intelekt ima prevlast nad duhom slaveći materijalizam i donoseći vrijeme imperijalizma i nemilosrdnih ratova. No na tome nije stao, već je Spenglera – čak jedanaest godina nakon njegove smrti – učinio istaknutim protagonistom svoga posljednjega velikog romana, naslovljena (da li slučajno?) *Doktor Faustus*, gdje također nije imao simpatija prema filozofu utjelovljenom u dr. Chaimu Breisacheru. Odgajan naime u duhu humanizma smatrao je da je čovjeku „um dan kako bi oblikovao svijet i smanjivao buduća zla“, a ne da bi s distance vodio igru umnih vratolomija, povezivanja, uspoređivanja i analogija. Pa ipak, ako se Mannova književnost razmatra fenomenološki, pritom ne zaboravljajući da je sukladno Bukowskom stil odgovor na sve, njegova reakcija nije nerazumljiva – on je zapravo bio čovjek kulture koji se poput zakašnjela putnika zatekao u civilizaciji pa, unatoč tomu što je kao i Spengler bio Joyceov i Schönbergov suvremenik, poput Rahmanjinova je duboko u modernu protegnuo ništa manje važnu i vrijednu iznimno zasićenu posljednju klasičnu umjetnost. Napadajući Spenglera, Mann se zapravo opirao civilizaciji, ali u jednome je ipak upao u za-

ljeća poslije osiguralo prijam kod samog *Führera*. Ipak, teorija je jedno, a praksa nešto sasvim drugo, stoga se Hitlerovu usponu usprotivio slavnom izjavom: „Njemačkoj treba stvarni heroj, a ne herojski tenor.“ A danas, sukladno njegovu mišljenju da je pacifizam prvi simptom slabosti neke civilizacije zato što priprema prostor za nepacifiste, ruski ministar vanjskih poslova Sergej Lavrov također se poziva na *Propast Zapada* kad lamentira o „starosti“ i „nemoći“ faustovske kulture. No, sasvim neočekivano i gotovo paradoksalno, upravo je agresija ruskog predsjednika Vladimira Putina na Ukrajinu u zajedničkom osjećaju za istinske vrijednosti ponovno ujedinila i „oživila“ zapadni svijet. Glavni tajnik UN-a António Guterres stoga je u pravu kad tvrdi da je u 21. stoljeću rat apsurdan, no pritom zaboravlja da ni Putin ni Rusija nisu Zapad, niti su u 21. stoljeću: s pomakom u fazi u realnom vremenu, ruska se kultura razvija usporedno preobrazivši se naočigled u civilizaciju, čija je glad za ekspanzijom spremna na iste brutalnosti na koje je i zapadna civilizacija bila spremna u vrijeme svjetskih ratova.

Umjesto globalizacije sukob civilizacija

Spengler je potkraj života analizirao „dvostruko lice Rusije“ upozoravajući da, poput zapadnog čovjeka koji pogled trajno usmjerava prema zvijezdama, Rus također gleda u daljinu, ali njegov dvoglavi orao samo naizgled jednu glavu okreće prema Istoku, dok u stvarnosti uvijek i isključivo promatra Europu. Da je živ, danas bi sigurno postavio pitanje je li ukrajinski rat doista samo Putinov – osobito s obzirom na vlastitu tvrdnju da ne kreira umjetnik epohu, već epoha umjetnika, dakle i političara, tražeći, ovisno o stupnju unutarnjeg razvitka, točno određenog predsjednika, vladara, cara – nomenklatura je tu nebitna. A dok njezin unutarnji sat nezaustavljivo kuca, kotač koji se zakotrljao neće se zaustaviti sve dok ne zatvori puni civilizacijski krug. Upravo zato ukrajinski rat nije lokalnog karaktera, već sukob civilizacija u kojemu globalizam – čija je višedesetljetna dominacija snažno poljuljala Spenglerovu misao da se kulture međusobno ne razumiju, niti se mogu razumjeti (za primjer je uzeo Kanta koji je za prosječnog Kineza na razini kurioziteta) – danas ipak pada u vodu tjerajući prorocatelja „kraja povijesti“ Francisu Fukuyamu da preispita svoju teoriju o svijetu u kojemu ekonomska povezanost država dokida mogućnost rata između velikih sila. Ogorčen zlouporabom *Propasti Zapada* na putu uspona fašizma, te odbivši Goebbelsovu ponudu da za nacističke piše propagandu, Spengler je posljednje godine proveo u unutarnjoj emigraciji pitajući se je li moguć svjetski mir. Žalio je da se Rusiji kao temi nije posvetio koliko je htio, no danas postaje jasno da nije ni morao, jer kao što je prkosio nacizmu navijestivši neposredno prije smrti da „za deset godina Trećeg Reicha neće biti“, upravo povijest ponovno dokazuje točnost Adornove tvrdnje: „Osveta je zaboravljena Spenglera u prijetnji da će u konačnici biti u pravu. (...) Spengler jedva da je pronašao dostojna protivnika: kolektivna amnezija omogućuje bijeg.“

Zabranjen, Oswald Spengler umro je 8. svibnja 1936. u potpunoj izolaciji. Ni deset godina poslije, 1945, na isti je datum nacistička Njemačka potpisala kapitulaciju.

DIANA ROSANDIĆ ŽIVKOVIĆ,
ZIDODER

Živjeti život priče

PIŠE LJERKA CAR MATUTINOVIĆ

Dianu Rosandić, pjesnikinju, prozisticu, spisateljicu za mlade i najmlađe i osobujnu slikaricu koja kreira mozaike „od pronađenih keramičkih krhotina“, predstavili smo prije na stranicama *Vijenca* prikazima njezina romana *Što se dogodilo s Dinom Jailon?* (2005), poezije *Golubica mira (Colomba di pace)*, (2008) i knjigom pjesama *Na istom zarezu* (2011). Posebnu pozornost autorica ostvaruje objavljivanjem romana *Ignacijeva Plava Ruža* (2012), zbirkom priča *Strah od konja* (2015) i pričama *Zidoder*. Zbirka *Zidoder* sastoji se od sedamnaest priča artikularnih iznimnom energijom literarnosti. U proznoj funkciji ta je literarnost osmišljena mehanizmima tekstualne strukture u kojima dominira dinamizam dijaloga i živahna ironijski usmjerena interpretacija stvarnosti. U izvrsnoj priči *Staza stršljena* autorica nas vodi vještom spisateljskom rukom kroz scile i haribde događanja interpretirajući neke privremene verbalne ispovijedi u kojima se vješto skriva poenta raspleta, iako ni tzv. *rasplet* nije konačan. Autoričini su prozni afiniteti pritažena krimi-priča: „Kao fijukanje silovitog vjetra, koji je u zrak podignuo gomilu oštrog šljunka pa ga sad bahato osipa i baca naokolo, tako se začuo dolazak jata u potrazi za žuđenim mjestom odmorišta. Urlikanje i lupanje po aluminiju trajalo je kratko vrijeme. Zatisnula je uši, čvrsto. Kad ih je odčepila, bila je tišina. Ni jato se nije čulo. Ipak tek je ujutro, provjerivši da su stršljeni otišli, pozvala policiju.“

Eto, naoko trivijalna priča o rastavljenjoi ženi, bivšem mužu koji se vraća iz zatvora i žudi za osvetom i osamljenom starcu koji upozorava na nalet stršljenova. I tako se smireno i bez panike dogodi ubojstvo s predumišljajem. Stršljenovi su izboli bivšeg muža i zatvorenika do neprepoznatljivosti, a onda nas autorica uvodi u drugu priču: budući *spoj* između policajca i žene-ubojice. Možemo zaključiti da je bolje živjeti u *privremenom* nego u *konačnom*.

Jer, priča se nastavlja i radoznalim čitatelju pruža se „pogodnost“ da on sam dalje interpretira nadolazeću stvarnost. Autorici valja pripisati i tzv. uživanje u pisanju, jer očito je da njena umješnost verbalne manifestacije (dijalozi!) vodi ka neočekivanim raspletima.

Sedamnaest priča u *Zidoderu* i sedamnaest osobujnih i simboličkih naslova (*Jak u glavi, Zlatna munja, Skrovište puhova, Medaljon svetog Antuna, Putopis poljubaca*). Spomenuta energija literarnosti u proznoj funkciji donosi nam dopadljivu naraciju koja bez zastoja teče prema fiktivnoj katarzi. I sve savršeno funkcionira bez vulgarnih uboda i zadjevica. Gotovo radostan ironijski odmak bez zloće i indiferentnosti dovodi novu stvarnost bića koja žive autentičnim životom. A posebnu osjetljivost na ritmičnost teksta i funkcionalnost dijaloga – treba naglasiti.

Valja se suočiti s pričama i čitati ih. Uostalom, ljubav kao tema ovdje se pojavljuje na 101 način. Naravno, autorica Diana Rosandić progovara u svojim pričama i o drugim problemima koji nas tište, osobno i globalno. Ipak, autoričina dinamička imaginacija ublažava splet ljudskih tjeskoba. Ona ostvaruje autorsku ravnotežu stvaralačkom znatiželjom pa onda i mi postajemo radoznali, ne bismo li otkrili kuda nas to autorica vodi i što će biti dalje.

Da, i još nešto: u ovim prozama nema gorčine. Lakše se diše...

Izd. Studio Moderna, Zagreb, 2018.

Prvi svezak *Propasti Zapada, Oblik i zbiljnost*, objavila je nakladnička kuća Braumüller u Beču u prvom i drugom izdanju od 1918. nadalje, a drugi svezak *Svjetskohistorijske perspektive* objavila je 1922. izdavačka kuća C. H. Beck u Münchenu. Na fotografiji: njemačko izdanje prvog sveska iz 1920. i spomenuto prvo izdanje drugog sveska iz 1922.

(Demetra 1998. i 2000.), poslije Lausova izdanja iz 1991, u nakladi AGM-a ponovno može čitati *Čovjek i tehnika*, ali i prvi put na hrvatski prevedene *Godine odluke, Misli, Duh našega doba* i *Heraklit*.

Sraz vizionara i zakašnjelih putnika

Ne smije se zaboraviti da je Spengler bio iznimno zanimljiv svojim suvremenici, od kojih se ambivalentnošću stajališta osobito isticao Thomas Mann. On se 1922. u *Njemačkim pismima*, koja je periodički objavljivao u američkom časopisu *The Dial*, prvo osvrnuo na enorman uspjeh Spenglerove knjige opisujući je kao „dvtomnog Kolosa, čiji je eklatantno katastrofičan naslov zasigurno već stigao do američke publike.“ Već 1924, u eseju *O Spenglerovu učenju (Über die Lehre Spenglers)*, napisanu za *Allgemeine Zei-*

mku: povjerovao je da mislilac koji otvoreno izražava svoje spoznaje o čovjeku, te iste spoznaje zagovara kao ispravno ljudsko djelovanje.

Ruski imperijalizam

Spengler kao ni njegov uzor Nietzsche nije prikazao svijet kakav je htio, već kakav je on bio. Nietzsche je svoju filozofiju čak organizirao poput pravnikova ne bi li u stilu zakona po „člancima“ obrazložio volju za moći, na što se Spengler nadovezao tvrdnjom da suosjećanje nažalost ne može umanjiti činjenicu da je povijest čovječanstva iznad svega povijest ratovanja, otimanja i dominacije, kao i hijerarhijske čak i onda kad je naizgled nema. Analogno antici, na istom je stupnju razvitka Zapada predvidio da „Nijemci neće ponovno dobiti jednog Goethea, ali će dobiti jednog Cezara“, što mu je više od deset-